

A lengyel katolicizmus megértéséhez

Jerzy Kłoczowski–Lidia Müllerowa–
Jan Skarbek:

A katolikus egyház Lengyelországban.

Kiadja: a Magyar Katolikus Püspöki Kar
Egyháztörténeti Bizottsága.
Budapest, 1994. 441 old.

Az utóbbi néhány évben jelentősen megnőtt az egyháztörténeti kiadványok száma. Ebbe a sorba illeszkedik az Ecclesia Sancta sorozat, melynek most megjelent harmadik kötete a Jerzy Kłoczowski, Lidia Müllerowa és Jan Skarbek által írt monográfia.

A kötet három nagyobb részre tagolódik. Az első fejezet Jerzy Kłoczowski munkája, aki minden bizonnyal a legismertebb a három szerző közül. Kłoczowski a Lublini Katolikus Egyetem professzora. Összehasonlító egyháztörténettel foglalkozik, ezért hívta életre a Lengyelországot, Csehországot és Magyarországot érintő összehasonlító kutatásokat koordináló és elmélyítő Közép-Kelet–Európa Intézetet a lublini egyetemen. Az első fejezet megírása állította talán a legnagyobb feladat elé szerzőjét, hiszen ez a – kötet egyharmadát elfoglaló – fejezet időben közel nyolcszáz év történetét öleli fel a kezdetektől 1772-ig, míg a monográfia kétharmada az utolsó kétszáz év eseményeit tárgyalja. Kłoczowski jó áttekintést ad a katolikus egyház középkori történetéről. A magyar olvasó számára nagyon érdekesek lehetnek az egyházszervezet kiépítésének eseményei, melyek közel egyidőben játszódtak Lengyelországban és Magyarországon. A kereszténység a 11. századra győz a pogány kultuszok felett, mindazonáltal nem érthetők egyet a szerző következő mondatával, melyben a 13. századról szólva kijelenti: „A társadalom tudatából és kultúrájából ... teljesen eltűntek a régi pogány hitvilág és kultuszok” (35. o., kiemelés tőlem). A közép- és kora újkori népi kultúra, az ezzel kapcsolatos művek ismeretében (pl. Bahtyin, Burke, Gurevics) bizonyon állítható, hogy a pogány kultuszok

átalakulnak ugyan, de nem tűnnek el teljesen egy adott nép kultúrájából. Más helyütt maga a szerző is alátámasztja ezt, ellentmondásba keveredve önmagával: „Az egyházi, liturgikus évben, amelyet Lengyelországban a *pogány korra visszamenő* sajátos szokások hálózta be ... a központi helyre a karácsony került” (67. o., kiemelés tőlem). Ugyanakkor nagyon jó képet kapunk a lengyelek katolicizmusának sajátos vonásairól, ezek kialakulásáról. A lengyel kereszténység egyrészt a nyugat-európai keresztény kultúrán, másrészt a szláv földműves kultúrán alapszik. Van azonban egy, a politikától elválaszthatatlan vonása a lengyel katolicizmusnak: a tolerancia. A pogány és ortodox államok szomszédsága elkerülhetetlenül vezetett mind politikai, mind vallási téren egyfajta megértő kritikához, s azt eredményezte, hogy a Jagellók felekezetiileg igen tarka állama nemcsak kifelé, de befelé is türelemmel viseltetett a más vallásúak iránt. Így a zsidók a 14–15. században már széleskörű önrendelkezést építettek ki. A tolerancia jellemzi a reformáció és ellenreformáció korát is. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem volt ellenségeskedés és harc a felekezetek között, de ennek megnyilvánulási formái – a szerző szerint – visszafogottabbak voltak, mint Európa más részein. A reformáció különféle felekezetiileg gyorsan teret nyertek Lengyelországban, főleg a nemesség körében. Ne felejtjük el, hogy itt volt Európában – Erdély után – a legerősebb antitrinitárius közösség. A katolikus reformáció (a szerző végig ezt a terminust alkalmazza az általánosan használt ellenreformáció helyett) végül visszanyerte a reformáció során elvesztett híveket. Ezt elsősorban a jezsuitáknak és a remek iskoláknak köszönhették. A 16. században még egy jelentős esemény történt a reformáción kívül, az 1596-os breszti unió, amely a keleti egyház részéről széleskörű függetlenség és autonómia fenntartásával Róma primátusának elismerését jelentette. Az így kialakult ún. unitus (görögkatolikus) egyház püspökeit azon-

ban a római katolikus püspökök igyekeztek kirekeszteni a szenátusból. Ez a görögkatolikus egyház tekintélyének csökkenésével járt. A 17. században politikai válságok sorozata következett. A felekezeti megosztottságot politikai kérdésként kezelték. A kozákok az ortodox, a svédek a protestáns hit védelmezőiként léptek fel, és ez a helyzet a lengyel toleranciát megszüntette. 1638-ban bezáratták Rakówban az antitrinitáriusok akadémiáját, gyülekezetét és nyomdáját, végül 1658-ban a szemj kitiltotta őket az országból. A nem katolikus népesség (protestáns, ortodox, zsidó) 1772-ben az ország lakosságának körülbelül 1/8-át tette ki. Hozzá kell ehhez tennünk, hogy az unitusok csak névleg élveztek egyenjogúságot a latin rítusúakkal.

Az 1772-től 1918-ig tartó fejezet Jan Skarbek munkája. Mint az időhatárokból kitűnik, ez a rész az elvesztett államiság korában tárgyalja a katolikus egyház történetét. A szüntelen küzdelem az önálló államiságért áthatotta a lengyel társadalom egészét. Az identitás megőrzése szempontjából ebben az időszakban fontos szerepet játszott a katolikus egyház. Ne felejtjük el, hogy a Lengyelországot felosztó három államból kettő nem volt katolikus, így a vallási különállás politikai színezetet is kapott. A 19. században alakult ki az a kép a lengyel társadalomról, amely a máig él tudatunkban. A lengyel emigrációban Mickiewicz fogalmazta meg messiniasztikus gondolatát a *Lengyel nemzet és zarándoklás könyvei* című művében 1832-ben. Ebben meghatározott szerepet tulajdonít a vallásnak, a valláshoz, a katolicizmushoz fűződő nemzeti hagyományoknak. Ekkor alakult ki az a szellemiség, melyben a vallás és a nemzet szinte szinonimákká váltak. A vallásos és hazafias érzések kapcsán a vallásosság hazafias jelleget öltött, a hazafiasság pedig vallásost. A független államiságért folytatott küzdelemben tevékenyen részt vett a papság, ezen belül is főleg az alsó papság. Szerepvállalásuk a függetlenségi harcokban egyrészt erkölcsileg erősítette a lengyeleket, másrészt nagy tekintélyt szerzett a katolikus egyháznak. Nem volt ilyen egyértelmű a pápaság viszonyulása a

lengyel függetlenségi törekvésekhez. Az Európán végigsöprő forradalmi hullám részeként tekintett a pápaság a harcokra, nem érzelve, hogy – eltérően Nyugat-Európától – itt a harcoknak nem volt antiklerikális jellege. Az orosz diplomácia óriási sikerének számított, hogy sikerült rávennie XVI. Gergely pápát a „Cum primum...” kezdetű enciklika kiadására, melyben megintette az 1831. évi felkelésben részt vevő lengyel papokat. Az enciklika nagy megdöbbenést és ellenérzést váltott ki mind az emigráció, mind a lengyelországi népesség körében, hosszú ideig éreztetve káros hatását. A pápaság csak 1863 után kapcsolódott be a nyugati kormányok Lengyelország érdekében kifejtett tevékenységébe.

Az 1918-tól, az önálló lengyel állam újjászületésétől induló harmadik fejezet Lídia Müllerowa és Jerzy Kłoczowski munkája. A két világháború közötti részben nemcsak a katolikus egyházzal, hanem a többi felekezetről is nagyon alapos, átfogó képet nyerhetünk. Lengyelország népessége a két világháború között mind etnikailag, mind felekezetiileg igen tarka volt. A népesség 30%-a tartozott valamely nemzeti kisebbséghez (ukrán, orosz, zsidó, német, litván stb.), és több mint az 1/3-a nem latin rítusú (görögkatolikus, ortodox, izraelita stb.) volt. Itt élt Európa legnagyobb zsidó közössége (kb. 3,3 millió fő), amely a II. világháború utánra csaknem teljesen megsemmisült. Az 1945 utáni események nagy hasonlóságot mutatnak a Magyarországon történetekkel. A hatalom igyekezett minél nagyobb mértékben visszaszorítani az egyházat, szerepét minimálisra csökkenteni a társadalom életében. Ezen időszak ismertetésén erősen érződik a megírása idején még működő cenzúra vagy öncenzúra hatása, hiszen a mű Lengyelországban 1986-ban jelent meg, így az e kor eseményeit tárgyaló rész igen visszafogott.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a monográfia nagyon jó áttekintést ad a katolikus egyház lengyelországi történetéről, azonban nem mindig dönthető el pontosan, hogy a szűkebb szakmának vagy egy szélesebb közönségnek ké-

szült-e. A 34. oldalon például Kloczowski rövid ismertetőt ír a kolduló rendekről, európai megjelenésükről, céljaikról, majd a következő bekezdés így kezdődik: „Első *prédikátor* rendként a domonkosok érkeztek Lengyelországba.” Ha a szakmához kíván szólni a szerző, akkor semmi szükség az általános ismertetésre; egy nem szakmabeli számára viszont talán nem világos az, hogy prédikátor rendként ugyanannak a mozgalomnak egy másik aspektusáról van szó. Vagy például a 2. fejezet Lengyelország bonyolult politikai viszonyai közt tárgyalja az egyház történetét. Nem történész magyar olvasótól nem feltétlenül várható el a 19. századi lengyel politikai viszonyok (Varsói Hercegség, Kongresszusi Lengyelország nemzetközi jogi helyzete, létrejöttük politikai körülményei) olyan részletes ismerete, amely e fejezet megértéséhez feltétlenül szükséges. Természetesen a recen-

zens tisztában van azzal, hogy e monográfiának nem a politikatörténet-írás a célja, de a szélesebb olvasóközönség számára – különösen az említett fejezet előtt – készülhetett volna egy, a tájékozódást megkönnyítő politikatörténeti áttekintés.

Nagy erénye a műnek a 65 grafikon és térkép, amelyek megkönnyítik a folyamatok, tendenciák érzékelését. A monográfia kézikönyvként is kitűnően használható, mivel alapos földrajzi- és személynév mutató található benne; a szűkreszbott bibliográfia miatt a részletek iránt érdeklődőknek azonban kevés támpontot nyújt. A kötet végén egy kronológiai összefoglalás található (összeállította Adam Chruszczewski), amely a politikatörténet eseményeivel párhuzamosan mutatja be az egyháztörténet főbb eseményeit.

Kurecskó Mihály